

derových vztahů napomůže i přehledně zpracovaný a srozumitelný slovníček obsahující všechny důležité pojmy.

Z výzkumů provedených oddělením Gender a sociologie a představených v publikaci vyplývá značná bagatelizace a tolerance společnosti k sexuálnímu obtěžování i přes jeho častý výskyt a subjektivně (jedinci) negativní hodnocení. Více však ukazuje na lhostejnost institucí ochrany zaměstnanců takové případy řešit a zdůrazňuje požadavek ce-

lospolečenského systémového řešení. V závěru publikace je jako jedna z příčin takové atmosféry označena „neinformovanost a neznalost problému, koncepce a definice a zejména podceňování jeho závažnosti, rozsahu a možných důsledků pro jednotlivce, tak i pro celé organizace“ (s. 115). Tato publikace je prvním výrazným krokem směrem k nápravě tohoto stavu.

POZICE NA PRACOVNÍM TRHU JAKO ODRAZ INDIVIDUÁLNÍ SVOBODNÉ VOLBY/ Marta Vohlídalová

CATHERINE HAKIM. 2000. *WORK-LIFESTYLE CHOICES IN THE 21ST CENTURY – PREFERENCE THEORY*. NEW YORK: OXFORD UNIVERSITY PRESS.

V knize *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century – Preference Theory* představuje britská socioložka, profesorka prestižní London School of Economics Catherine Hakim svou koncepci teorie preferencí. Tato teorie se snaží vysvětlit příčiny genderových nerovností na trhu práce zcela jiným způsobem než většina feministických autorů a autorek. Způsob, jímž tato autorka zdůvodňuje existenci odlišných pracovních strategií mužů a žen, genderových diferencí v zaměstnanostní struktuře a také nerovností na trhu práce, je originální v tom smyslu, že místo strukturálních bariér a omezení označuje za klíčové determinanty uplatnění na trhu práce především ničím nezatížené individuální volby jedinců. Z tohoto důvodu se také tato teorie stala terčem kritiky mnoha feministických autorů a autorek, mezi nimi i britské socioložky Rosemary Crompton, působící na City University of London a specializující se na problematiku sociální stratifikace a (ženské) zaměstnanosti, a její kolegyně Fiony Harris. Poté, co v této recenzi představím knihu C. Hakim, se budu věnovat především výtkám těchto autorek vůči teorii preferencí.

Obsahem knihy *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century – Preference Theory* je vysvětlení a zdůvodnění teorie preferencí, kterou její autorka postupně koncipovala na základě množství výzkumných šetření. Stěžejní část knihy tvoří kapitoly věnované základním východiskům a tezím teorie, jejím hlavním argumentům a implikacím pro popis sociálního světa. Nechybí však ani kapitola zaměřená na pohled teorie preferencí na muže a jejich životní strategie a kapitola ryze praktického charakteru věnovaná aplikaci poznatků teorie preferencí při realizování sociálních politik.

Teorie preferencí C. Hakim vychází z předpokladu, že ženy (a muži) svobodně volí mezi uplatněním na trhu práce a péčí o rodinu. Rodinu a trh práce přitom tato autorka považuje za dva ve skrze konfliktní zdroje životního naplnění a vlastní identity. Hakim zdůrazňuje, že konflikt těchto dvou životních cílů je esenciální a nelze téměř nikdy dosáhnout jejich harmonizace. Z tohoto důvodu jsou tedy lidé nuceni činit rozhodnutí, které z těchto oblastí dají v životě přednost a kterou z těchto oblastí budou považovat za dru-

genderové rovnosti ve prospěch upevnění vylučující politiky západních států a antimuslimské propagace. V mnoha případech je to totiž právě koncept genderové rovnosti interpretovaný jako fakt v „západních“ společnostech, zatímco vysoce problematický požadavek ve všech ostatních společnostech definovaných buď teritoriálně podle osy sever – jih či východ – západ, nebo nábožensky podle dělení na křesťanské versus zejména muslimské společnosti, který živí rostoucí rasismus v evropských i severoamerických státech. Kritiku sekulární logiky západních společností podala ve svém příspěvku Rosi Braidotti. Braidotti kritizovala současnou „politickou ekonomii citů“, která operuje se stejnými kategoriemi jako systém víry. Západní společnosti proto charakterizovala jako pseudosekulární. Ve své přednášce dále formulovala ne zcela neproblematický alternativní feministický přístup v podobě afirmativní etiky založené na naději a pozitivním vztahu k emocím v protikladu k depresivnímu diskursu utrpení a stížností.

Téma rostoucí militarizace společnosti v souvislosti s genderovými nerovnostmi představovalo průsečík přednášky Judith Butler a Ayse Gul Altinay. Judith Butler formulovala kritiku „civilizujících“ misí USA a Velké Británie, jejichž logika je podle ní založena na rasismu, homofobii a pseudosekularismu „západních“ společností. V diskursivní rovině pak propojila ponižování muslimských žen a mužů s homofobními základy instituce armády. Pojetí svobody tudíž analyzovala v souvislosti s pojetím sexuální svobody. Ve vztahu k aktivismu pak vyzvala k novým feministickým aliancím, které překonají neoliberální individualismus a zároveň zjednodušující pluralismus. Ayse Gul Altinay na základě biografické rekonstrukce životních drah kurdské aktivistky a první turecké pilotky analyzovala konstrukci tureckého a kurdského nacionalismu opřenu o militaristické pojetí společnosti, v jejímž rámci zastává žena buď roli obětující se matky či manželky, nebo roli ženy-bojovnice, která ovšem není otevřena všem ženám. Biografie žen jí pak sloužily ke kritické reflexi binárně genderově konstruovaných mýtů vyjádřených heslem „Každý Turek se rodí vojákem“, a „Ta která bojuje,

hořadou. Od tohoto rozhodnutí se pak odvíjí jejich životní styl a sekundárně i postavení na trhu práce.

Teorie preferencí se vztahuje výhradně na prosperující západní země, přičemž původně byla tato teorie zaměřena na ženy a proces jejich rozhodování mezi prací a rodinou. Podle autorky totiž právě v těchto zemích došlo ve 2. polovině 20. století k výrazným společenským změnám, které ženám umožnily vzít rozhodování o sobě samých do vlastních rukou. Rozšíření kvalitní antikoncepce, zrovnoprávnění postavení mužů a žen ve společnosti, rozmach tzv. profesí „bílých límečků“ (tj. odborných a úřednických pozicí nevyžadujících fyzickou sílu), vytvoření nových pracovních pozic pro „druhořadé“ výdělečně činné osoby (tedy pro lidi, kteří nechtějí práci věnovat všechen svůj čas) spolu s obecným vzestupem důležitosti přikládané vlastnímu rozhodování, hodnotám a osobním preferencím zvýšily podle C. Hakim možnosti individuálních voleb životních stylů. V důsledku toho také došlo k výrazné vnitřní diferenciaci populace žen.

Hakim tvrdí, že ženy netvoří jednu homogenní skupinu se stejnými zájmy, ale že jsou heterogenní ve svých preferencích a prioritách, a tedy i v přístupu k řešení konfliktu mezi prací a rodinou. Na základě mnoha kvantitativních studií zjistila autorka existenci třech základních ideálních typů v ženské (ale i v mužské) populaci:

První skupinu tvoří *ženy zaměřené na domov*, kterých je podle jejího odhadu asi 20 %. Děti a rodina jsou hlavní životní prioritou těchto žen, a proto preferují zůstat v domácnosti a zřít se placeného zaměstnání. Tyto ženy přitom mohou mít i vysokou kvalifikaci a jsou zpravidla velice citlivé na sociální a rodinnou politiku státu.

Hlavní životní prioritou *žen zaměřených na práci*, jejichž podíl Hakim odhaduje na 20 %, je práce nebo obdobná činnost (např. sport, umění nebo politika). Tyto ženy se vyznačují velkými investicemi do svého vzdělání a kvalifikace a jsou zpravidla citlivé na státní politiku zaměstnanosti.

Zdaleka nejpočetnější a zároveň i nejrozumnější skupi-

nu v rámci populace žen (cca 60 %) však tvoří ženy *adaptabilní*. Tyto ženy chtějí pracovat, ale nechtějí práci obětovat celý život. Jejich životní priority se střídají – v jednu chvíli preferují práci, potom zase rodinu. Tyto ženy bývají citlivé na politiku zaměstnanosti i na rodinnou a sociální politiku státu.

Obdobné typy přitom autorka nachází i v rámci populace mužů. Ve skupině mužů se však procentuální zastoupení jednotlivých typů radikálně liší. *Mužů zaměřených na domov* je jen asi 10 %, *mužů zaměřených na práci* je kolem 60 % a *adaptabilní muži* jsou v populaci zastoupeni přibližně 30 %.

Skupina mužů je tedy oproti ženám daleko homogennější, což podle Hakim muže zároveň i zvýhodňuje při prosazování vlastních zájmů ve společnosti oproti ženám. Ženy totiž z důvodu své vnitřní heterogenity nejsou schopny své zájmy a cíle jednoznačně formulovat. Muži však mají oproti ženám v neposlední řadě také nespornou výhodu i v tom, že netrpí zdaleka tolik jako ženy konfliktem zájmů mezi prací a rodinou. „Pokud se muži rozhodují mezi jednotlivými prioritami, je to spíše mezi bohatstvím a vzděláním, politikou a vírou(...) Nerozhodují se mezi prací na plný úvazek a rodinou.“ (Hakim 2000: 256, překl. – aut.)

Zatímco většina autorů a autorek sdílí přesvědčení, že ženy jsou ve společnosti znevýhodněny oproti mužům, Catherine Hakim přichází s odvážným tvrzením, že jsou to právě muži, jejichž svobodné volby životního stylu jsou ve společnosti zásadním způsobem omezovány. Muži podle této autorky totiž na rozdíl od žen nemají možnost natolik realizovat své životní preference a většina z nich je nucena podvolit se obecně přijímané konvenci muže-živitele. Hakim přitom očekává, že v budoucnosti začnou i muži uplatňovat právo na svobodnou volbu svého životního stylu více než dosud.

Hakim vyčítá klasickým sociologickým a feministickým teoriím, že opomíjejí existenci vnitřní ženské (a mužské) heterogenity. Staví se především proti základnímu předpo-

se stane krásnou. A ta, která se stane krásnou, je milována.“ Militaristický nacionalistický diskurs je možné podle ní překonat etikou nenásilí, kterou ilustrovala právě na biografii jedné z aktivistek ženského hnutí, jejíž životní přístup by mohl sloužit jako inspirace pro feministickou teorii.

Ve vztahu ke konceptu občanství tematizovala společenskou diverzitu a vztah k odlišnosti ve své přednášce Ruth Lister. Konceptualizaci občanství charakterizovala jako „neustále trvající proces bez konce“, k jehož uchopení je třeba propojit tento specifický národní koncept s globální chudobou a migrací – politickou i ekonomickou, lidskými právy či ekologickými problémy. Občanství rozložila do několika dimenzí: intimní, lokální, národní, nadnárodní a globální, přičemž na všech těchto úrovních je třeba konceptualizovat formu aktivního občanství odlišně. Svoje pojetí vymezila proti strategickému esencialismu, který může vést k zakonzervování péče jako femininní sféry v rovině intimní či ke konstrukci občanské společnosti jako femininní v opozici proti institucionální politice jako maskulinní sféry v rovině lokální a národní. Další klíčovou otázkou pak pro ni byla současná multikulturní realita, kterou charakterizovala jako „věk migrace“. Pro úspěšné zapojení všech žen do společnosti je proto nutné vyřešit zásadní otázky spojené s genderovou organizací práce v souvislosti s migrací žen, často vynucenou jejich neutěšenou ekonomickou situací. Možnost některých žen participovat na životě společnosti je totiž vykoupena vykořisťováním jiných žen zaměstnaných jako pečovatelky v cizích domácnostech, přičemž jim je znemožněno žít ve své vlastní soukromé sféře. Nadnárodní přesuny pečovatelské práce, které Lister pojmenovala jako „globální síť péče“, spolu s feminizací práce v dislokovaných továrnách se západním kapitálem tak představují zásadní výzvy jak feministické teorie, tak ženského či feministického aktivismu.

Osobně jsem se účastnila především sekce „Cross-border Networking and Global Citizenship“, jejímž základním problémem byl

kladu těchto přístupů, podle něhož neexistují větší rozdíly mezi ženami a muži. Odmítá tedy představu, že pokud by neexistovala diskriminace na trhu práce na základě pohlaví, pracovní chování žen by se velmi blížilo pracovnímu chování mužů. Vzhledem k tomu, že ženy dnes mají velké šance uspět na trhu práce a také velkou autonomii v rozhodování, záleží pouze na jejich osobním rozhodnutí, zda dají v životě přednost rodině nebo práci. Z tohoto důvodu autorka očekává, že se vnitřní rozdíly mezi jednotlivými typy žen budou v budoucnosti ještě zvětšovat (např. z hlediska výše příjmů nebo postojů k mateřství...). Podle Hakim lze očekávat, že spíše než mezi muži a ženami, se budou zvětšovat rozdíly mezi jednotlivými typy mužů a žen – mezi muži a ženami zaměřenými na domov, muži a ženami zaměřenými na práci a adaptabilními muži a ženami.

Kritická reakce Rosemary Crompton a Fiony Harris na teorii preferencí

Hlavní kritikou vyřčenou proti teorii preferencí je, že tato teorie buď naprosto opomíjí, nebo výrazně zlehčuje strukturální omezení a genderové nerovnosti ve společnosti, v rámci nichž muži a ženy uskutečňují své volby. Podle kritiků tohoto přístupu volby lidí nejsou a ani nemohou být natolik svobodné, jak předpokládá C. Hakim. R. Crompton a F. Harris (Crompton, Harris 1998) nesouhlasí také s tezí, že povaha jednotlivých vzorů ženské participace na trhu práce je důsledkem svobodného výběru a že heterogenita zaměstnaneckých statusů žen je dána heterogenitou jejich svobodné volby (tamtéž: 119). Podle těchto autorek je totiž odlišná zaměstnanostní struktura mužů a žen výsledkem spolupůsobení vlastních voleb a strukturálních omezení spíše než výsledkem ničím neomezené svobodné volby jedinců.

Teorii preferencí C. Hakim je těmito autorkami dále vytýkáno, že sice tvrdí, že „adaptabilní typ ženy“ mění své preference v čase – jednou je pro ně důležitější práce, podruhé rodina, nevysvětluje však, co ženy k této proměně prefe-

rencí vede. Hlavním důvodem těchto změn jsou totiž podle R. Crompton a F. Harris právě výše zmiňovaná strukturální omezení. Ženy a muži tedy sice mohou naplňovat své volby, ale zároveň jsou v jejich uskutečňování i výrazně omezení.

R. Crompton a F. Harris (tamtéž) argumentují proti teorii preferencí výsledky mezinárodního srovnávacího výzkumu zahrnujícího Velkou Británii, Norsko, Francii, Rusko a Českou republiku, který se zabýval faktory, které ovlivňují chování a strategie žen na trhu práce. Ukázalo se, že na „makroúrovni“ (tj. na úrovni faktorů odlišujících od sebe jednotlivé země) ovlivňují způsob a míru participace žen na trhu práce zejména rozvinutí a zaměření sociálního státu (tzn. je-li sociální stát povahy spíše liberální nebo konzervativní a jestli je v dané společnosti kladen důraz na rovnost příležitostí mužů a žen), odlišná společenská koncepce dělby práce v domácnosti a struktura zaměstnanosti. Na „mikroúrovni“ (tj. na úrovni rozdílností mezi jednotlivci) výzkumy ukázaly, že ženy aktivně konstruují svoje biografie v závislosti na tom, jak vnímají svoje šance a možnosti. Chování žen (ale i mužů) na trhu práce je tedy odrazem toho, jak jedinci aktivně vytvářejí své pracovní biografie v rámci svých možností a objektivních strukturálních omezení.

Z těchto výzkumných šetření podle autorek vyplynulo, že pracovní biografie žen souvisejí s množstvím institucionálních a strukturních faktorů, jsou komplexní, mění se v čase a nejsou závislé na žádném „typu ženy“, jak tvrdí C. Hakim. Některé ženy si vybraly kariéru, ve které kombinují rodinu a práci, některé se rozhodly věnovat se rodině, jiné zase momentálně preferují práci. Existuje však mnoho podnětů, které způsobují změnu v preferencích žen během života. Preference tedy podle těchto autorek spoluvytvářejí volbu, ale nedeterminují ji, jak tvrdí C. Hakim.

Závěr

Teorie preferencí Catherine Hakim představuje jistě odvážný a originální krok směrem ke konceptualizaci a vysvětlení důvodů různého postavení mužů a žen na trhu práce

vztah feministických teorií a feministického hnutí ke globálním politickým tendencím. Tematizovány byly mimo jiné genderové aspekty migrace, nadnárodní obchod se ženami a sexuální vykořisťování, možnosti rozvojové spolupráce s ohledem na genderová specifika, ženská práva jako lidská práva či genderové aspekty demokracie a občanství. V souvislosti s ženským či feministickým aktivismem a jeho propojením s feministickými teoriemi a výzkumem byla akcentována potřeba kontextuálního přístupu k popisu a analýze situace žen v jejich odlišnosti a jejich specifických podmínkách. Feministický přístup v globální rovině totiž vyžaduje zejména citlivost k problému mocenské asymetrie vztahů, ekonomické a sociální nespravedlnosti a redefinici vztahu genderové rovnosti a odlišnosti v podobě multikulturalistického feminismu. Zároveň byla ale zdůrazňována morální povinnost podpořit rozvoj globální občanské společnosti a genderové spravedlnosti právě prostřednictvím vytváření nadnárodních sítí a nadnárodního feministického hnutí.

Konference poskytla prostor k prezentaci širokého spektra témat a výzkumů. Bohužel, vzhledem k velkému počtu jednotlivých sekcí nebylo možné sledovat všechny tematické okruhy, přičemž některé rozdělení příspěvků do sekcí působilo zcela nahodile. Charakteristické bylo ale překročení hranic národních států ať již reflexí problémů spojených s migrací či otázek nadnárodní spolupráce a multikulturního charakteru občanství. Řada úvah směřovala k promýšlení postnárodní, globální nebo podle jiných kosmopolitní solidarity mezi jednotlivými aktéry a aktérkami s ohledem na kulturní diverzitu, sociální nerovnosti a mocensky asymetrické vztahy, tematizaci možností vytváření nadnárodních sítí feministického a ženského aktivismu či ke kritické reflexi konstrukce znalosti v souvislosti s disparitou moci. Promýšlení těchto otázek nicméně nadále zůstává výzvou evropskému genderovému výzkumu v době globální migrace a multikulturalizace evropského prostoru.

a procesu volby a utváření životního stylu. Tato autorka totiž přichází s pojetím zcela odlišným od pojetí založených na strukturálních bariérách a genderových nerovnostech, která v současné době v rámci odborné sociologické veřejnosti převažují. Současné poznatky a dostupná data však nasvědčují spíše tomu, že genderové nerovnosti a diskriminace na trhu práce přetrvávají ve všech vyspělých západních společnostech, a jako vhodnější přístup se tedy jeví vycházet při vysvětlování příčin nerovností na trhu práce spíše z argumentace založené na koexistenci vlivu životních preferencí a strukturálních omezení.

C. Hakim ve své práci nicméně přichází s několika velice podnětnými nápady a návrhy pro výzkum i sociálně-politickou praxi. Autorka varuje před vytvářením představ „prů-

měrné“ ženy a „průměrného“ muže a doporučuje zaměřit se na jednotlivé skupiny lidí, zabývat se podrobně jejich preferencemi a hodnotami a pečlivě rozlišovat různé typy. V souvislosti s tím také upozorňuje na nutnost diferencovaného přístupu k různým sociálním skupinám v rámci uplatňování sociálních politik státu.

Literatura

- Crompton, R., Harris, F. 1998. „Explaining women's employment patterns: orientations to work revised“. *British Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 1, pp. 118–40.
- Hakim, C. 2000. *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century – Preference Theory*. New York: Oxford University Press.

ŽENY V BOJI ZA MÍROVÉ IDEÁLY / Zoe Geiger

UTE SCHEUB. 2005. *MÍROTVORKYNĚ. JEDENÁCT PORTRÉTŮ ŽEN Z CELOSVĚTOVÉHO MÍROVÉHO HNUTÍ*. PRAHA: PROFEM, O. P. S.

Knihu *Mírotvorkyně* německé novinářky Ute Scheub lze vnímat jako reakci na neustále rostoucí světové zbrojení a militarizaci mezinárodních vztahů. Autorka si ale zvolila neotřelý přístup k těmto současným palčivým problémům. Otázky řešení sporů válečnou cestou, jednostranného uplatňování ekonomické a politické moci silnějších států nad slabšími a falešného ospravedlňování válek humánními účely šíření svobody a demokracie probírá na pozadí jedenácti portrétů významných ženských osobností, které se různým způsobem zasazují za udržení či obnovení míru. V obecnější rovině tudíž není ani tak důležité, že je tato kniha zaměřena výhradně na ženy, autorka se snaží poukázat především na nutnost nového přístupu k řešení současných konfliktů, ať již motivovaných etnickými, náboženskými či kulturními rozdíly, politickými nebo ekonomickými zájmy. Ve sku-

tečnosti se všechny tyto motivy překrývají a vedou k jedinému výsledku, kterým je utrpení a traumatizace civilního obyvatelstva.

Ve druhé rovině má ale zaměření se na ženy svůj význam. Ženy jsou zde představeny jako aktivní aktérky a spolutvorkyně občanské společnosti a zároveň je jejich prostřednictvím poukázáno na rozsah sexuálního násilí a dopad válečných konfliktů na ženy. Jak autorka upozorňuje v doslovu, ženy jsou hlavní postiženou skupinou moderních válek. Masová znásilňování jsou stále používána jako jedna z nejefektivnějších válečných strategií, která rozkládá „nepřítele“ zevnitř. Ekonomická situace navíc ženy v řadě případů odsuzuje k větší zranitelnosti a závislosti na libovůli mužů – z jejich vlastní či „nepřátelské“ strany. Nejde tedy o esencialistické přesvědčení, že ženy jsou bytostmi míru-

ROVNOST NESTAČÍ – ZPRÁVA Z EVROPSKÉ KONFERENCE O ROVNÝCH PŘÍLEŽITOSTECH „EQUAL IS NOT ENOUGH“ / Marta Vohlídalová

Vlámské Antverpy nejsou jen krásným a starobylým městem plným historických památek a zajímavostí a rodištěm slavného malíře Petra Paula Rubense, ale patří k významným výzkumným a univerzitním centrům Belgie. Ve dnech 13. až 15. září 2006 hostilo toto město evropskou konferenci o rovných příležitostech s názvem „Rovnost nestačí“. Konference byla pořádána výzkumným centrem The Policy Research Center on Equal Opportunities, které sdružuje vědecké pracovníky a studenty Univerzity v Antverpách a Univerzity v Hasseltu. Ačkoliv šlo o mezinárodní konferenci, mezi účastníky konference výrazně převládala vlámsko-holandská většina. Vedle množství studentů a studentek a výzkumníků a výzkumnic z méně známých evropských univerzit a výzkumných pracovišť nechyběli na konferenci ani odborníci a odbornice z významných univerzit a vysokých škol, např. z London School of Economics nebo Harvardu či Oxfordu. Celou konferencí se, jak už sám název napovídá, prolínala otázka rovných příležitostí, přičemž zdaleka největší důraz byl v příspěvcích kladen na aspekty etnicity a rasy a dále na genderovou rovnost.

Konference byla slavnostně zahájena v podvečer 13. září v historických prostorách antverpské radnice, přičemž mezi jinými zde účastníky přijal i Patrick Jassens, starosta Antverp. Po uvítání následovaly první plenární přednášky. Prof. dr. Philippe Van Parijs z Harvardské univerzity a Katolické univerzity v Lovani ve svém příspěvku „Equal opportunities: too much or not enough“ hodnotil současné teoretické koncepty spravedlnosti. Po tomto příspěvku spadajícím spíše do oblasti sociální filozofie a politických věd následoval další velice zajímavý příspěvek vlámské ministryně pro rovné příležitosti Kathleen Van Brempt. Ta ve svém vystoupení při-